

УДК 372.461-053.4

А. Ю. Яровенко

студентка спеціальності

«Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка»

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент

(науковий керівник)

Сумський державний педагогічний

університет імені А. С. Макаренка

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ

У статті подано аналітичний огляд історичних етапів становлення логопедії, що дає можливість представити провідні аспекти її вивчення в процесі їх накопичення, розвитку та зміни.

В статті представлено аналітичний огляд історичних етапів становлення логопедії, що дає можливість представити головні напрямки її вивчення в процесі їх накопичення, розвитку та зміни.

The article examines a historically analytical overview stages formationspeech therapy. This is an opportunity to see the main directions in the study of speech therapy in the process of accumulation, development and change.

Ключові слова: мовленнєві порушення, історичні етапи становлення, підходи до дослідження порушень мовлення.

Ключевые слова: речевые нарушения, исторические этапы становления, подходы к исследованию нарушений речи.

Keywords: speech disorders, historical stages of development, approaches to the study of speech disorders.

Постановка проблеми. Мовленнєвий розвиток дитини – один із основних чинників становлення особистості в дошкільному віці. Своєчасний мовленнєвий розвиток у дошкільному дитинстві є запорукою створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, що виявляються в специфічних дитячих видах діяльності, творчості та пов'язані з комунікацією. Мовлення супроводжує та вдосконалює пізнавальну діяльність дітей, робить більш цілеспрямованою й усвідомленою трудову активність, збагачує ігри, сприяє виявленню творчості і фантазії в образотворчій, музичній, літературній діяльності.

У дітей старшого дошкільного віку з нормою мовленнєвого розвитку є

повноцінні можливості для подальшого успішного навчання в школі та для всебічного розвитку їх особистості. Однак, психолого-педагогічні дослідження в корекційній педагогіці показують, що в даний час спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей зі складними порушеннями мовленнєвого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні найменш вивченими у психологічному аспекті залишаються види психічного дизонтогенезу, за яких вибірково ушкоджено є формування мовних і мовленнєвих функцій (Р. Белова-Давід (1969, 1972); Є. Соботович (1985); Л. Переслені (1989); Т. Фотекова (1993, 2004) та ін.). Брак знань у цій сфері відчувається доволі гостро, оскільки серед різних форм психічного дизонтогенезу порушення мовленнєвого розвитку займають перше місце за частотою (О. Корнєв) та їх поширеність неухильно збільшується протягом останніх десятиріч [2].

Мета статті: представити аналітичний огляд історичних етапів становлення логопедії для формування картини накопичення даних, розвитку, структурування та зміни означеного наукового напряму.

Логопедія, як наука про порушення мовлення, методи їх попередження, виявлення та усунення засобами спеціального навчання і виховання, вивчає причини, механізми, симптоматику, перебіг, структуру порушень мовленнєвої діяльності та систему корекційного впливу.

Розвиток логопедії в її історичному аспекті представлено чотирма етапами становлення: античність – 18 століття; 18 століття – третя чверть 19 століття; третя чверть 19 століття – 50 роки 20 століття; 50 роки 20 століття – теперішній час [3; 4].

I етап розвитку логопедії (античність – 18 ст.) містить погляди представників Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Риму, Близького і Середнього Сходу (5-15 ст.), Західної Європи (5-16 ст.); Древньої Русі (9-16 ст.).

Так, у «пам'ятниках старовини» Стародавнього Сходу (Вавилон, Ассирія, Єгипет, Індія, Китай (4-2 ст. до н.е.), Греції (5-4 ст. до н.е.), Римської імперії (2 ст. до н.е. - 2 ст. н.е.) – папірус Едмона Сміта, трактати «Аюрведа», «Біблія» (Старий

Завіт) і т.п., знайдені згадки про такі мовленнєві розлади як втрата слуху, контролю за рухом рук, ніг; раптові втрати мовлення, німота (зі збереженим слухом); глухота (зі збереженою вимовою); розщелини губи, піднебіння, заїкання, недорікуватість, німота на ґрунті нервового потрясіння. Тобто, людина звернула увагу на своє неправильне мовлення з давніх часів, а інтерес до мовленнєвих розладів породив бажання зрозуміти їх причини.

Представниками Стародавньої Греції та Риму (Плутарх, Ава Корнелій Цельс, Клавдій Гален, Марк Фабій Квінтіліан) зроблені спроби: класифікувати мовленнєві розлади; представити провідну роль мозку, описати органи і функції слуху і зору, голосу і мовлення (роль повітряного струменя, мовлення, голосу, артикуляції і звукоутворення), описати означені розлади. Їх погляди дуже різноманітні, а рекомендації своєрідні – водолікування, масаж, хірургічні втручання, кровопускання, полоскання та інші засоби [5].

Близький і Середній Схід (5-15 ст.) характеризують погляди лікаря Орібадія, Аеція Амідського, Павла Егінського та ін., які розглядали хвороби мовлення, як хвороби язика, його вуздечки, пропонували хірургічне втручання; так, Мухамед Ал-Хорезмі, Ар-Рази, Ібн-Сіна (Авіценна) вказували на залежність розладів мовлення від стану органів артикуляції [4].

Уявлення древніх слов'ян (Древня Русь – 9-16 ст. н.е.) про мовленнєві розлади представлені в збережених літописах, словниках прислів'їв, приказок, повір'їв, травників, вертоградів. Хоча, загальноприйнятого та чіткого розмежування різних дефектів мовлення у древніх слов'ян немає, вони вирізняли: недоліки мовлення і слуху (німі й глухі); недоліки звуковимови (*недорікуватість, травливий, фюфлет, алалика, кортавлення*), недоліки голосу (*зугнівий*), темпу (*заїкливий*), фразового мовлення (*німота, немованіє, зугнівость*) [5].

Історичний аспект розвитку логопедії в Західній Європі (17 ст. - поч. 18 ст.) було представлено такими дослідниками, як Я. Каменський, Ж. Руссо, М. Ломоносов, О. Радищев, К. Ушинський, Й. Песталоцці, В. Одоєвський. Науковці окреслили коло таких проблем, як: значення людської мови для розвитку суспільства; розвиток

мови та мовлення дитини, як складових її виховання; послідовність формування дитячого мовлення; слухова увага, мовленнєвий слух, вимовні можливості, як передумови утворення усного мовлення; вказівка на складові елементи усного мовлення (звуки мови, слова, фрази, виразність); роль вправ у вихованні правильного мовлення та проблема правильності мовлення дітей [3].

II етап розвитку логопедії (18 ст. – третя чверть 19 ст.) представлений чотирьома підетапами досліджень.

Перший підетап – робота Х. Лагузена «Про заїкання» (1838), яка містила матеріали перекладу і огляду робіт зарубіжних авторів із патології мовлення.

Другий підетап: визначається тенденція до теоретичного вивчення емпіричного матеріалу з патології мовлення: пріоритет у дослідженнях ряду проблем афазії належить А. Кожевникову (1874), В. Тарновському (1867, 1868); досліджуються такі мовленнєві порушення, як заїкання, афазія, недорікуватість, ринолалія, тахілалія; у Росії А. Кусмаулем (1877 р.) з ряду медичних наук та психології виділяється спеціальна галузь знань – логопатологія, починає формуватися уявлення про її об'єкт (людина з порушенням мовлення) та предмет вивчення [3; 4].

Третій підетап – роботи В. Олтушевського (1899), В. Хмелевського (1897), М. Остроградського (1898), І. Сікорського, Е. Андреса та ін., у яких намічаються механістичний і функціональний підходи до дослідження та аналізу розладів мовлення; у роботах широко використовується принцип системності, часто у взаємозв'язку аналізується етіологія, механізми, симптоматика, динаміка і методи подолання та попередження розладів мовлення, використовується принцип розвитку; патологія мовлення аналізується як процес, характер якого залежить від різноманітних факторів. На даному етапі розвитку, як окрема галузь знань, виділяється **логопатологія**; дослідниками використовуються різні методи дослідження (емпіричний, організаційний); подолання мовленнєвих розладів поступово виділяється в спеціальний розділ; використовується симптомологічний підхід (виявлення порушення без урахування

його механізму). У надрах логопатології поступово зароджується **логопедія**, як педагогічна наука; розробляються нові методи усунення порушень мовлення, враховуються анатомо-фізіологічні фактори, роль особистості та мікросоціального середовища [4].

На **четвертому підетапі** в роботах радянських авторів (Г. Аствацатуров, В. Богданов-Березовський, Р. Левіна, Г. Неткачев, С. Доброгаєв) аналізуються усі форми мовленнєвої патології, визначаються різні підходи до вивчення патології мовлення: фізіологічний (С. Доброгаєв), неврологічний (Г. Аствацатуров), психологічний (Г. Неткачев, Р. Левіна); логопедія набуває статусу самостійної науки; у подоланні мовленнєвих порушень більшість авторів використовує диференційований підхід [3].

III етап розвитку логопедії (третя чверть 19 ст. – 50 рр. 20 ст.) характеризується активним розквітом логопедії, що припадає на початок 20-го століття. Відкриваються урядові установи, в яких надається допомога аномальним дітям – спочатку тільки глухим (училища, будинки презирства), положення дітей з іншими порушеннями було гіршим.

У 1900 рр. Ф. О. Рау, Н. О. Рау, Ф. Ф. Рау, О. Ф. Рау організують дитячий садок для дітей дошкільного віку з глухотою. У 1915 році Ф. О. Рау організував короткострокові курси з підготовки логопедів. Велика увага приділялася нейрофізіологічним механізмам мовленнєвого акту (В. Бехтерєв).

У 1925 році Наркомздрав у Москві організував спеціальні логопедичні кабінети для лікування заїкання у дітей та підлітків, пізніше Ю. Флоренською було ініційовано відкриття стаціонару для афазиків і заїкуватих [4].

У 1931 році Народний комісаріат видає указ про введення загального обов'язкового початкового навчання осіб фізично дефективних, розумово відсталих, які страждають порушеннями мовлення (логопатів). Намітилися тенденції до спільної роботи лікарів, педагогів і психологів. Організовані спеціальні корекційні установи в галузях освіти та охорони здоров'я. Збільшується кількість логопедичних кабінетів у дитячих поліклініках, відкриваються перші школи для дітей з порушеннями мовлення.

У 1930 році Мінміськздрав м. Москви

організував новий тип установи – дитячий психоортопедичний майданчик. Розпочато лікування заїкуватих дошкільників в умовах дитячого садка (керівники Н. Власова та Т. Власова). У 1932 році в будинку дитини, під керівництвом Ф. Рау, відкриваються спеціальні слухомовленнєві ясла для дітей з порушеннями слуху та мовлення.

У 40-х роках починають вимальовуватися важливі принципи диференціальної діагностики: відмежування мовленнєвих розладів від інших форм порушень мовлення.

У 1944 році на Всесоюзній нараді обговорювалися питання відновлення мовлення при травматичній афазії та заїканні у інвалідів Великої Вітчизняної війни (В. Лебединський, Ю. Флоренська, С. Ляпідевський, Е. Бейн та інші). Широку популярність здобули роботи А. Лурія («Травматична афазія», 1947).

У 1956-1958 рр. НДІД збирав на всесоюзні педагогічні читання для конференційної роботи дефектологів, психіатрів, лінгвістів та інших спеціалістів, де також вирішувалися питання практичної допомоги дітям із вадами мовлення [1].

У післявоєнні роки збільшується кількість спеціальних установ [4]. Зокрема, у СРСР була створена широка мережа шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, що складалася з 2-х відділень: для дітей з ТПМ і для дітей з тяжкими формами заїкання. Проводилася велика робота з забезпечення шкіл методичними посібниками та підручниками. У всіх дитячих поліклініках відкрито логопедичні кабінети, особливу увагу акцентовано на дітях із ДЦП [1].

IV етап розвитку логопедії (50 рр. 20 ст. – теперішній час) презентує значне розширення предмету логопедії новим педагогічним і теоретичним змістом (роботи Л. Виготського, Р. Боскіс, Р. Левіної та ін.); успішне використання методу системного психологічного аналізу, що спрямований на розкриття психологічної природи мовленнєвих, пізнавальних та емоційно-вольових порушень у немовленнєвих дітей (алаліків) в процесі подолання цих порушень; впровадження нових методів усунення порушень усного та писемного мовлення, уточнення типів мовленнєвих аномалій для дітей шкільного віку (60-70 рр.) [3].

У 50-60-х рр. 20 століття була створена (О. Правдіна) та уточнена (С. Ляпідевский і Б. Гріншпун) робоча клінічна класифікація порушень мовлення; розроблена та удосконалена (Р. Левіна) психолого-педагогічна класифікація; розроблялися положення про системну будову мовлення; уточнювалася симптоматика, патогенез, клініка мовленнєвих порушень [1; 3].

За останні десятиліття провідними науковцями (Є. Соботович, М. Шеремет, В. Тарасун, С. Конопляста, В. Тищенко та ін.) та іншими дослідниками наукових шкіл України розробляється важлива для теорії і практики логопедії проблематика. Зокрема, на основі переоцінки традиційних парадигм, цілей та цінностей лого-корекційної освіти здійснюється пошук шляхів і засобів її удосконалення, сформовано нову методологію навчання, виховання і розвитку учнів, оновлено зміст, форми та методи лого-корекційної освіти, підготовлено нові навчальні плани, програми, методичні посібники та підручники нового покоління для спеціальних шкіл дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Висновки. Історичний підхід, що висвітлено в даному огляді, дозволяє

побачити послідовне формування логопедії, як наукового напрямку, від перших відомостей про мовленнєві порушення до побудованої та чіткої теоретико-практичної системи лого-корекційного впливу, що реалізується в навчально-виховному процесі дошкільної та шкільної ланок освіти осіб із вадами мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берник Т. Л. *Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні : дис... кандидата наук : 13.00.03 / Т. Л. Берник. – К., 2007. – 20 с.*
2. Конопляста С. Ю. *Логопсихологія : навчальний посібник / С.Ю. Конопляста. – К. : Знання, 2010. – 239 с.*
3. Селиверстов В. Н. *Первые сведения о речевых расстройствах и приемах их преодоления / В. И. Селиверстов // Методические разработки. – М., 1984.*
4. Селиверстов В. Н., Гаубах Ю.Т. *Педагогические истоки логопедии. Методические разработки / В.Н. Селиверстов, Ю.Т. Гаубах. – М., 1984.*
5. Шеремет М. К. *Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене / М.К. Шеремет. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 672 с.*